

Financieel kwetsbaar

Literatuuronderzoek naar groepen
in een financieel kwetsbare positie

 Wijzer in geldzaken

Voorwoord

Iedereen kan te maken krijgen met financiële problemen. Er zijn echter groepen die vanwege een kwetsbare positie meer risico lopen. Deze groepen vragen om extra aandacht en inspanningen om financieel fit te worden en blijven. Aandacht voor financieel kwetsbare groepen is een van de prioriteiten die platform Wijzer in geldzaken in haar [meerjarenkoers in 2019](#) en [jaarplan 2020](#) heeft aangekondigd. Maar wat maakt mensen financieel kwetsbaar? Eind 2019 heeft Wijzer in geldzaken het Nibud gevraagd een literatuuronderzoek naar dit vraagstuk uit te voeren. Dit onderzoek geeft een beeld van de veelvoorkomende omstandigheden en persoonlijke kenmerken van mensen in een financieel kwetsbare positie, gebaseerd op onderzoeken die in de afgelopen jaren zijn verschenen.

De situatie in Nederland is echter door de uitbraak van de coronacrisis in zeer korte tijd drastisch veranderd. Het kabinet heeft een omvangrijk pakket met maatregelen getroffen om Nederlanders die het financieel zwaar hebben te ondersteunen. Toch lijkt een recessie onvermijdelijk en zal de werkloosheid toenemen volgens voorspellingen van het Centraal Planbureau. Veel mensen maken zich dan ook zorgen over hun geldzaken. En die onzekerheid brengt doorgaans (veel) stress met zich mee. Dit kan er toe leiden dat mensen zich minder rationeel gaan gedragen. Financiële stress maakt het moeilijk om 'helder' na te denken, een situatie te overzien en/of om actie te ondernemen. Terwijl rationeel handelen juist heel belangrijk is om uit te kunnen zoeken op welke ondersteuningsmaatregelen je recht hebt en wat je kunt doen om verdere financiële problemen te voorkomen.

Voor sommige groepen die in dit literatuuronderzoek zijn beschreven, geldt dat ze extra hard worden getroffen. Ze waren voor de coronacrisis al financieel kwetsbaar, maar als gevolg van de crisis is hun financiële situatie verder achteruit gegaan. Denk aan mensen met laagbetaald en

onzeker werk die hun werk/uren verliezen door de coronacrisis, zoals uitzendkrachten, oproepkrachten, mensen met een nulurencontract en laagbetaalde zzp'ers. Voor andere financieel kwetsbare groepen is de financiële situatie na de coronacrisis onveranderd gebleven, zoals voor mensen met een uitkering. De financieel kwetsbare groepen laaggeletterden en statushouders vallen vooral in deze twee categorieën. Daarnaast zijn er door de coronacrisis nieuwe financieel kwetsbare groepen ontstaan, zoals goedbetaalde zzp'ers en mensen met een vast contract die werkzaam zijn in sectoren waar plotseling minder tot geen werk meer is. Al deze groepen moeten met minder geld zien rond te komen om schulden te voorkomen en/of niet verder te laten oplopen. Voor sommige financieel kwetsbare groepen geldt dat ze nog harder hun best moeten doen om een nieuwe baan te vinden als ze hun financieel kwetsbare positie willen verbeteren. Door de toegenomen werkloosheid zijn er immers meer (soms minder kwetsbare) concurrenten voor de beschikbare vacatures.

Toch heeft door de coronacrisis dit literatuuronderzoek niet aan relevantie ingeboet. Sterker nog, juist in een tijd waar grote groepen Nederlanders te maken hebben met een terugval in inkomen, is het belangrijk te weten welke groepen al kwetsbaar waren. Deze groepen mensen kunnen in deze tijd soms tussen wal en schip raken en nog meer dan anderen de helpende hand van de samenleving gebruiken. Professionals in het financiële en maatschappelijk werkveld kunnen daarom hun voordeel met dit onderzoek doen. Laten we ons samen inzetten voor gerichte ondersteuning aan deze financieel kwetsbaren.

Joost Smits

Voorzitter Wijzer in geldzaken

Mei 2020

Inhoud

Voorwoord	2		
Samenvatting en conclusies	4		
1. Inleiding	7	4. Gezondheid en beperkingen	23
1.1 Doel- en vraagstelling van het onderzoek	7	4.1 Omvang van de problematiek	23
1.2 Afbakening financieel kwetsbare groepen	8	4.2 Inkomsten en uitgaven	24
1.3 Aanpak	8	4.3 Met licht verstandelijke beperkingen	25
1.4 Leeswijzer	9		
2. Persoonlijke factoren	10	5. Financieel kwetsbare groepen uitgelicht	26
2.1 Inleiding	10	5.1 Mensen met laag betaald en onzeker werk	27
2.2 Opleiding en financiële kwetsbaarheid	10	5.1.1 Werkenden in de kluseconomie	27
2.3 Financieel kwetsbare huishoudens	12	5.2 Statushouders	27
2.4 Financiële kwetsbaarheid bij mannen en vrouwen	13	5.3 Niet economisch zelfstandige vrouwen	27
2.5 Migranten	14	5.4 Laaggeletterden	28
2.6 Vaardigheden en competenties	15	5.5 Mensen met een beperking of chronische ziekte	28
		5.5.1 Mensen met een licht verstandelijke beperking	28
3. Werk en inkomen	17	Bijlagen	
3.1 Uitkeringsgerechtigden en financiële kwetsbaarheid	17	Bijlage 1 Literatuur	29
3.2 Werkende armen	18	Bijlage 2 Verantwoording	32
3.3 Omvang en aard van het dienstverband	19		
3.4 Werknemers met financiële problemen	21		

Samenvatting en conclusies

Iedereen kan op een moment in zijn of haar leven te maken krijgen met financiële tegenslagen of problemen. Er zijn echter groepen die een groter risico lopen op financiële problemen. Het Nibud heeft in de eerste maanden van 2020 in opdracht van Wijzer in geldzaken een literatuurstudie uitgevoerd. De studie geeft inzicht in welke groepen financieel kwetsbaar zijn, wat de omvang is van deze groepen en wat hen kwetsbaar maakt. Wijzer in geldzaken kan deze inzichten gebruiken om hun activiteiten nadrukkelijker te richten op die groepen die financieel kwetsbaar zijn.

Financiële kwetsbaarheid

Op basis van de literatuur hanteren we de volgende kenmerken van financiële kwetsbaarheid:

- leven in armoede;
- moeilijk kunnen rondkomen;
- het hebben van betalingsachterstanden en/of schulden;
- een laag en/of onzeker inkomen hebben;
- niet economisch zelfstandig zijn.

Wanneer één of meer van deze situaties bij een substantieel deel van een groep voorkomen, noemen we de groep in deze studie financieel kwetsbaar.

Financiële kwetsbaarheid hangt samen met niet of nauwelijks te beïnvloeden persoonlijke kenmerken

Een combinatie van persoonlijke factoren zorgt ervoor dat mensen in meer of mindere mate financieel kwetsbaar zijn. Door alle groepen heen zijn de belangrijkste kenmerken van mensen in een financieel kwetsbare positie een lage opleiding, geen (verdienende) partner hebben, een migratieachtergrond, een beperkt vermogen om zich (financiële) vaardigheden en competenties eigen te maken of een beperking. Mensen met deze kenmerken zijn vaker arm, kunnen moeilijker rondkomen en/of hebben vaker te maken met betalingsachterstanden of schulden. Een laag opleidingsniveau is daarbij niet de meest bepalende persoonlijke factor voor de financieel kwetsbare positie van mensen. Dat is veel vaker een gebrek aan (financiële) vaardigheden, zoals bij laaggeletterden of mensen met een lichtverstandelijke beperking, het niet hebben van een (verdienende) partner of een migratieachtergrond. Binnen de groep laagopgeleiden zijn mensen met deze kenmerken vaker arm.

Mannen en vrouwen verschillen in aard en mate van financiële kwetsbaarheid

Over het algemeen zijn vrouwen vaker financieel kwetsbaar dan mannen. Het aandeel vrouwen dat niet economisch zelfstandig is, is veel groter. Niet economisch zelfstandige mannen moeten daarbij echter in verhouding vaker rondkomen van een uitkering en hebben vaker geen verdienende partner of een partner met laag inkomen. Vrouwen die niet economisch zelfstandig zijn, hebben vaker een partner met een hoog inkomen. Bij een eventuele scheiding lopen zij echter een groot risico op armoede. We zien ook dat alleenstaande vrouwen met minderjarige kinderen vaker financieel kwetsbaar zijn.

Stapel van factoren maakt extra kwetsbaar

Verschillende financieel kwetsbare groepen hebben te maken met een combinatie van factoren die financieel kwetsbaar maken, zoals een lage opleiding, een gebrek aan vaardigheden, een slechte arbeidsmarktpositie en/of inkomensterugval. Dit geldt in het bijzonder voor statushouders en mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb). Statushouders zijn vaak niet financieel vaardig vanwege gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal en omdat zij hun weg in het Nederlandse systeem nog niet kennen. Zij zijn vaker werkloos of hebben laagbetaald en onzeker werk. Daar komt bij dat een groot deel van hen psychische problemen heeft en daardoor niet in staat is betaald werk te doen. Ook mensen met een lvb zijn op verschillende fronten kwetsbaar. Zij missen veelal de vaardigheden en competenties om (financieel) zelfredzaam te zijn. Zij zijn vaker werkloos of zijn aangewezen op laagbetaald werk. Deze combinatie van een gemiddeld genomen slechte arbeidsmarktpositie en persoonlijke factoren maakt hen in het bijzonder kwetsbaar.

Laagbetaald en onzeker werk maakt financieel kwetsbaar

De slechte arbeidsmarktpositie van mensen met laagbetaald en onzeker werk maakt hen financieel kwetsbaar. Werknemers die vanwege een lage opleiding of een veelal verstandelijke beperking aangewezen zijn op deze (flexibele) banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, hebben weinig mogelijkheden hun positie te verbeteren. Wanneer zij langdurig in de flexibele schil werken, hebben zij bovendien vaker dan anderen te maken met een periode van werkloosheid of minder inkomsten uit werk. Zo'n terugval in inkomsten kunnen zij moeilijk opvangen. Statushouders, arbeidsmigranten en mensen met een lvb hebben vaak laagbetaald en onzeker werk. Hoe groot de overlap is, is op basis van de literatuur niet vast te stellen. Zzp'ers hebben per definitie te maken met onzeker werk. Wanneer dit gepaard gaat met een laag uurloon, maakt dit hen financieel kwetsbaar. Zzp'ers met deze kenmerken hebben daarmee ook een grotere kans op armoede.

Mensen met een beperking zijn financieel kwetsbaar vanwege lage inkomsten en hogere uitgaven

Kwetsbaarheid bij mensen met een chronische ziekte of een fysieke beperking lijkt eerder samen te hangen met hogere uitgaven aan zorg, reizen en/of levensonderhoud en een beperkte inzetbaarheid voor betaald werk. Over de aard en omvang van financiële problemen en financiële kwetsbaarheid bij deze groepen is echter nog relatief weinig bekend.

Geen eenduidig beeld van omvang en overlap financieel kwetsbare groepen

Op basis van een literatuurstudie als deze kunnen we geen eenduidig beeld schetsen van de omvang van de verschillende groepen. Ook is niet duidelijk hoe groot de overlap is tussen groepen. Dit komt omdat niet over alle groepen gegevens over alle kenmerken van kwetsbaarheid bekend zijn en niet op dezelfde manier gemeten worden. Daarmee is vergelijking van groepen in omvang en mate van kwetsbaarheid slechts heel beperkt mogelijk.

Kwetsbare groepen die in het oog springen zijn wel te benoemen

Het ontbreken van een eenduidig beeld van omvang en overlap van kwetsbare groepen laat onverlet dat een aantal kwetsbare groepen in het oog springt. Dat kan zijn vanwege een stapeling van factoren, het risico op financiële problematiek of juist omdat er nog weinig bekend is over aard en omvang van de financiële problematiek. De groepen die volgens ons extra aandacht in onderzoek en/of ondersteuning verdienen, zijn:

- mensen met laag betaald en onzeker werk;
- statushouders;
- niet economisch zelfstandige vrouwen;
- laaggeletterden;
- mensen met een chronische ziekte of beperking.

1. Inleiding

Iedereen kan te maken krijgen met onverwachte gebeurtenissen in het leven, bijvoorbeeld een onverwachte grote uitgave, het verlies van een baan of een echtscheiding. Vaak kunnen mensen omgaan met deze tegenslagen en zich zonder veel problemen aanpassen aan een nieuwe situatie, ook financieel. Er zijn echter ook groepen die een groter risico lopen op financiële problemen, bijvoorbeeld omdat zij sowieso al moeite hebben met rondkomen, aangewezen zijn op laagbetaald werk, niet kunnen terugvallen op het inkomen van een partner en/of de vaardigheden missen om adequaat te reageren. Wijzer in geldzaken en het Nibud zijn ervoor om deze groepen te ondersteunen en de handvatten te bieden waarmee ze weer grip krijgen op hun financiële situatie.

Welke groepen financieel kwetsbaar zijn en om hoeveel mensen het dan gaat, is niet eenvoudig te benoemen. Als we de literatuur erop naslaan, wordt wel duidelijk dat het gaat om een grote en heterogene groep. Wijzer in geldzaken heeft behoefte aan meer inzicht in deze heterogene groep, zodat zij hun activiteiten nadrukkelijker kunnen richten op die groepen die financieel kwetsbaar zijn en die zij door middel van financiële educatie en advies handelingsperspectief kunnen bieden.

1.1 Doel- en vraagstelling van het onderzoek

Wijzer in geldzaken heeft het Nibud gevraagd om door middel van een literatuurstudie in kaart te brengen welke groepen in Nederland financieel kwetsbaar zijn. Het onderzoek moet inzicht geven in welke groepen risico lopen op financiële problemen, hoe groot deze groepen zijn en waardoor ze in de problemen (kunnen) komen.

Deze studie is uitgevoerd in de eerste maanden van 2020 en richt zich op de volgende hoofd- en subvragen:

Welke groepen zijn financieel kwetsbaar?

- Wat zijn de kenmerken van deze groepen?
- Wat is de omvang van deze groepen?
- Welke factoren maken deze groepen kwetsbaar?
- Welke financiële problemen ondervinden zij?

1.2 Afbakening financieel kwetsbare groepen

In de literatuur is geen eenduidige definitie van financiële kwetsbaarheid te vinden. In verschillende studies wordt kwetsbaarheid op verschillende manieren ingevuld. De meest voorkomende invullingen zijn:

- leven in armoede;
- moeilijk kunnen rondkomen;
- het hebben van betalingsachterstanden en/of schulden;
- een laag en/of onzeker inkomen hebben;
- niet economisch zelfstandig zijn.

Wanneer één of meer van deze situaties bij een substantieel deel van een groep voorkomen, noemen we de groep in deze studie financieel kwetsbaar. Er is daarbij geen harde ondergrens te geven. Dit hangt onder meer af van de omvang van de groep als geheel. Daarnaast is het lastig om een eenduidige grens te stellen omdat cijfers vaak niet vergelijkbaar zijn. In verschillende studies worden verschillende referentiegroepen gehanteerd. Zo worden groepen soms afgezet tegen het gemiddelde van alle volwassen Nederlanders, in andere studies wordt bijvoorbeeld de Nederlandse beroepsbevolking of het totaal aantal werknemers gebruikt.

1.3 Aanpak

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, hebben we een literatuurstudie uitgevoerd en deze aangevuld met gesprekken met enkele experts¹.

In deze studie hebben we Nederlandse studies vanaf 2014 meegenomen, waarin één of meer van de genoemde kenmerken van financiële kwetsbaarheid voorkomen, en die zich richten op volwassenen. Daarbij hebben we gezocht naar studies op de volgende terreinen:

- persoonlijke factoren (in relatie tot armoede en financiële problematiek);
- werk en inkomen;
- gezondheid en beperkingen.

¹ Een verantwoording van de zoekstrategie en de lijst met geraadpleegde experts staat in de bijlagen.

De gekozen aanpak heeft ertoe geleid dat we vanuit verschillende domeinen een perspectief op financieel kwetsbare groepen hebben weten te schetsen. Daarbij hebben we een breed spectrum aan factoren weten te identificeren die samenhangen met of leiden tot financiële kwetsbaarheid.

De keerzijde van deze aanpak is dat we op basis van een literatuurstudie als deze geen eenduidig beeld kunnen schetsen van de omvang van de verschillende groepen. Ook is er niet van alle groepen een duidelijk beeld te geven van de hierboven genoemde kenmerken van financiële kwetsbaarheid. Zo hebben we bij verschillende groepen werkenden wel informatie over het aandeel dat in armoede leeft en/of dat een laag inkomen heeft, maar ontbreekt informatie over betalingsachterstanden. Daarmee ontstaat een diffuus beeld van financieel kwetsbare groepen, waarbij vergelijking van groepen in omvang en mate van kwetsbaarheid slechts heel beperkt mogelijk is. Dit hebben we geprobeerd te ondervangen door in het laatste hoofdstuk een aantal specifieke groepen te benoemen die extra aandacht verdienen. Daarbij geven we per groep een inhoudelijke onderbouwing.

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk gaan we eerst in op de persoonlijk factoren die samengaan met financiële kwetsbaarheid. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 3 dieper in op financiële kwetsbaarheid van groepen uitkeringsgerechtigden en werkenden. In hoofdstuk 4 kijken we naar financiële kwetsbaarheid in relatie tot gezondheid en beperkingen. Daar waar nodig grijpen we in de verschillende hoofdstukken terug op uitkomsten uit eerdere hoofdstukken om overlap tussen groepen aan te geven. In het laatste hoofdstuk benoemen we de kwetsbare groepen die extra aandacht verdienen. Dit kan zijn vanwege de omvang van de groep of de mate van kwetsbaarheid. Een andere reden om extra aandacht te besteden aan groepen is vanwege het ontbreken van kennis en inzicht in de financiële problematiek van bepaalde groepen die zich in een kwetsbare positie bevinden.

2. Persoonlijke factoren

2.1 Inleiding

Een combinatie van persoonlijke factoren zorgt ervoor dat mensen in meer of mindere mate financieel kwetsbaar zijn. Door alle groepen heen zijn de belangrijkste kenmerken van mensen in een financieel kwetsbare positie een laag opleidingsniveau, geen (verdienende) partner hebben en beperkte (financiële) vaardigheden en competenties. Mensen met deze kenmerken kunnen onverwachte of ingrijpende gebeurtenissen vaak minder makkelijk het hoofd bieden. Zij komen daardoor eerder in de financiële problemen. In dit hoofdstuk gaan we in op die persoonlijke factoren die samengaan met financiële kwetsbaarheid. Daarbij gaan we eveneens in op de groep statushouders en op de verschillen tussen mannen en vrouwen wat betreft financiële kwetsbaarheid. Per factor geven we een overzicht van beschikbare cijfers over de omvang van de groep en de mate waarin armoede en financiële problematiek voorkomen.

2.2 Opleidingsniveau en financiële kwetsbaarheid

Tabel 1 Opleiding: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Armoede: aandeel onder laagopgeleiden	9
Armoede: aandeel werkende armen binnen groep laagopgeleiden werkenden	5,8

Financiële kwetsbaarheid gaat vaak samen met een lage opleiding

Mensen met een laag opleidingsniveau zijn vaker arm en hebben vaker te maken met financiële problemen, zoals betalingsachterstanden of schulden. Ruim twee miljoen mensen binnen de Nederlandse beroepsbevolking heeft een opleiding op maximaal vmbo of mbo-1 niveau. Dat is ongeveer een vijfde van de totale beroepsbevolking². Zij hebben niet het vereiste opleidingsniveau voor een startkwalificatie en maken daardoor minder kans op een duurzame baan waarvoor een opleiding vereist is.

Ten opzichte van middelbaar en hoogopgeleiden, leven laagopgeleiden vaker onder de armoedegrens (9% ten opzichte van 4,6% van de hoogopgeleiden). Dit geldt ook voor werkenden met een laag opleidingsniveau. Van hen is 5,8% arm, ten opzichte van 3,6% van de hoogopgeleiden (De Graaf-Zijl e.a., 2015). Ook lopen laagopgeleiden meer risico op schulden omdat ze vaker geen spaargeld achter de hand hebben; 44% van de laagopgeleiden (ten opzichte van 24% van de hoogopgeleiden) zegt waarschijnlijk of zeker geen onverwachte uitgaven van € 2.000,- op te kunnen brengen (Wijzer in geldzaken, 2019). In figuur 1 is zichtbaar gemaakt hoe het aandeel arme laagopgeleiden verdeeld is onder werkenden en niet werkenden. Daarin is te zien dat het aandeel werkenden onder hoogopgeleiden hoger is, maar ook dat laagopgeleide werkenden naar verhouding vaker arm zijn.

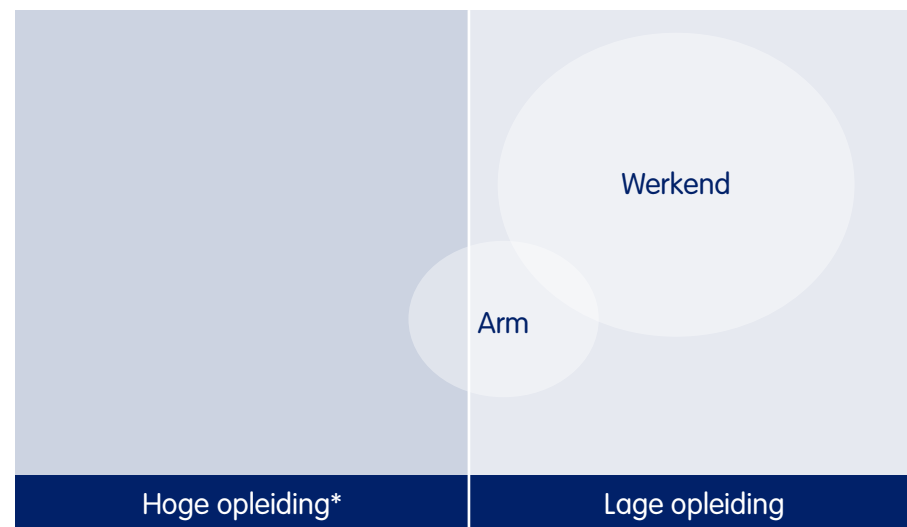
Uit verschillende studies naar financieel gedrag en financiële problematiek blijkt dat laagopgeleiden vaker moeilijk rondkomen, een grotere kans hebben op financiële problemen ten opzichte van middelbaar en hoger opgeleiden (Madern, 2015, Tiemeijer, 2016, Van der Schors e.a., 2015). Mensen met een lage opleiding zijn bovendien ook oververtegenwoordigd in schuldhulpverleningstrajecten (Oomkens e.a., 2018).

Een lage opleiding is niet de meest bepalende factor voor financiële kwetsbaarheid

Wanneer laagopgeleiden financieel kwetsbaar zijn, gaat dit vaak samen met andere factoren die kwetsbaar maken. Opleiding is daarbij niet de meest bepalende factor voor armoede en financiële problematiek. Dat is veel vaker

² In het vierde kwartaal van 2019 bestond de beroepsbevolking uit 9,3 miljoen personen (CBS, 2020).

Figuur 1 Relatie armoede en werk onder laagopgeleiden (bij benadering)

* Bij de mensen met een hoog opleidingsniveau ligt de netto arbeidsparticipatie rond de 86%. Voor deze groep geldt dat vrijwel alle armen geen werk en slechts een zeer beperkt deel hoort tot de werkende armen.

een laag inkomen, huishoudensamenstelling, type arbeidsrelatie, een migratieachtergrond of een gebrek aan (financiële) vaardigheden. Binnen de groep laagopgeleiden hebben alleenstaande ouders en migranten dan ook de grootste kans op armoede (De Graaf-Zijl, 2015). Wiersma e.a. (2019) constateren dat laagopgeleiden minder makkelijk een financiële tegenvaller kunnen opvangen, maar dat het effect van opleiding wegvalt wanneer financiële geletterdheid en rekenvaardigheid worden meegenomen in de analyse. De constatering dat financiële kwetsbaarheid wel vaker laagopgeleiden treft, blijft daarbij echter wel overeind. Daarmee is opleiding een relevante factor, maar niet voldoende voor gerichte ondersteuning van kwetsbare groepen. Een lage opleiding in combinatie met andere persoonlijke factoren en factoren op gebied van inkomen, arbeid en of gezondheid bieden daarvoor meer aanknopingspunten. Op deze factoren komen we later terug.

2.3 Financieel kwetsbare huishoudens

Tabel 2 Alleenstaanden: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	Alleenstaanden zonder kinderen %	Alleenstaanden met kinderen %
Armoede	–	13
Ernstige betalingsproblemen	–	19
Lichte betalingsproblemen	15	16
Moeite met rondkomen	48	65

Alleenstaanden zijn financieel kwetsbaar vanwege ontbreken van een vangnet

Een andere factor van belang is de huishoudenssamenstelling. Experts geven aan dat financiële kwetsbaarheid op het niveau van het huishouden bekeken moet worden. Een laag inkomen maakt niet meteen financieel kwetsbaar als er sprake is van een partner met een (hoger) inkomen. Alleenstaanden met een laag inkomen zijn, vanwege het ontbreken van dit vangnet, eerder kwetsbaar dan mensen met een partner.

SCP laat in de meest recente *Armoede in kaart* (2019) zien dat alleenstaanden met minderjarige kinderen en alleenstaanden jonger dan de AOW-leeftijd het grootste risico lopen om in armoede te leven. In 2017 had ongeveer 13% van hen een inkomen onder de armoedegrens. Daarbij leven vrouwen die aan het hoofd staan van een eenoudergezin vaker onder de armoedegrens dan mannen in dezelfde situatie. Vrouwen moeten vaker van een bijstandsuitkering rondkomen.

Alleenstaanden hebben vaker moeite met rondkomen. Van de alleenstaanden zonder kinderen geeft 48% aan moeilijk rond te kunnen komen (ten opzichte van 38% in de totale steekproef). Bij alleenstaanden met kinderen is dit zelfs 65%. Deze percentages liggen een stuk lager bij stellen zonder en met kinderen (respectievelijk 29 en 33%) (Schonewille & Crijnen, 2018).

Vooraf alleenstaanden met minderjarige kinderen hebben vaker financiële problemen

Ook lichte betalingsproblemen zien we vaker bij alleenstaanden met of zonder kinderen (respectievelijk 16 en 15% ten opzichte van 11% in totale steekproef). Ernstige betalingsproblemen zien we vooral bij alleenstaanden met kinderen (19% ten opzichte van 8% in de totale steekproef) (Schonewille & Crijnen, 2018). Uit onderzoek van Panteia komt hetzelfde beeld naar voren: alleenstaanden met minderjarige kinderen en een laag inkomen hebben een grotere kans op problematische schulden (Westhof e.a., 2015).

2.4 Financiële kwetsbaarheid bij mannen en vrouwen

Tabel 3 Mannen en vrouwen: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Niet economisch zelfstandig: mannen	21%
Niet economisch zelfstandig: vrouwen	41%
Niet economisch zelfstandig: vrouwen met niet-westerse achtergrond	64%
Armoede: niet economisch zelfstandige vrouwen na een scheiding	36%
Armoede: niet economisch zelfstandige mannen na een scheiding	14%

Meer vrouwen dan mannen zijn economisch niet zelfstandig

Zoals we al constateerden zijn vooral alleenstaande vrouwen met minderjarige kinderen financieel kwetsbaar. Wanneer we verder inzoomen op de verschillen tussen mannen en vrouwen, dan zien we dat vrouwen vaker niet economisch zelfstandig zijn. Van alle vrouwen binnen de beroepsbevolking is 41% niet economisch zelfstandig (CBS, 2017). Onder vrouwen met een niet-westerse achtergrond is dit percentage zelfs 64% (Portegijs & Van den Brakel, 2018). Mannen zijn beduidend minder vaak niet economisch zelfstandig (21%) (CBS, 2017). Daarmee komt het CBS tot ruim 2 miljoen financieel kwetsbare vrouwen en ruim 1 miljoen financieel kwetsbare mannen.

Mannen die niet economisch zelfstandig zijn, moeten in vergelijking met vrouwen vaker rondkomen van een uitkering

Bij mannen die niet economisch zelfstandig zijn, zien we dat ongeveer twee derde moet rondkomen van een uitkering. Iets meer dan een kwart van de niet economisch zelfstandige mannen heeft betaald werk, maar verdient daarmee minder dan bijstandsniveau. Dit komt vooral omdat zij weinig uren werken. Een klein deel heeft helemaal geen inkomen. Bij vrouwen die niet economisch zelfstandig zijn, valt op dat bijna een kwart van hen geen inkomen heeft. Deze vrouwen hebben vaak een verdienende partner. Een even groot aandeel heeft betaald werk, maar een laag inkomen. Een derde van de vrouwen heeft een bijstands- of arbeidsongeschiktheidsuitkering, dat is een beduidend kleiner aandeel dan bij mannen die niet economisch zelfstandig zijn.

Vrouwen die niet economisch zelfstandig zijn, hebben vaker een partner met inkomen

Een belangrijk verschil tussen niet economisch zelfstandige vrouwen en mannen is dat een groter aandeel van de mannen geen partner heeft (64% tegenover 32% van de vrouwen). Wanneer mannen wel een partner hebben, hebben die partners gemiddeld een fors lager jaarinkomen dan de partners van economisch niet zelfstandige vrouwen (gemiddeld € 21.000 bij partners van mannen tegenover gemiddeld € 49.000 bij partners van vrouwen).

De negatieve financiële gevolgen van een scheiding zijn groter bij vrouwen dan bij mannen

Levensgebeurtenissen, zoals een scheiding, hebben vaak negatieve financiële gevolgen. Vrouwen gaan er na een scheiding meer in koopkracht op achteruit dan mannen. Dit geldt zowel voor niet economisch zelfstandige als voor economisch zelfstandige vrouwen. Van de niet economisch zelfstandige vrouwen krijgt echter ruim 36% na de scheiding te maken met een risico op armoede. Van de niet-economisch zelfstandige mannen is dat 14%. Bij economisch zelfstandige vrouwen en mannen ligt dit risico beduidend lager (bij vrouwen 9% en mannen 3%; Brakel & Arts, 2017).

Vrouwen met zorgtaken en zonder werk of met weinig uren werk zijn financieel kwetsbaar

De Alliantie Samen werkt het!³ zoomt verder in op vrouwen met zorgtaken in financieel kwetsbare posities. Onder zorgtaken wordt de zorg voor kinderen verstaan, maar ook mantelzorg voor bijvoorbeeld ouders. Daarbij kijken zij niet alleen naar de vrouwen die niet economisch zelfstandig zijn. Ook vrouwen die economisch zelfstandig zijn kunnen onder de armoedegrens leven of te maken hebben met financiële problematiek. Van den Hoek e.a. (2018) definiëren financiële kwetsbaarheid als *'een situatie waarin een vrouw niet in staat of bereid is een toereikend inkomen te verdienen'*. Zij onderscheiden daarbij drie risicogroepen vrouwen met zorgtaken:

- vrouwen met een bijstands- of arbeidsongeschiktheidsuitkering;
- niet-uitkeringsgerechtigde vrouwen zonder of met minder dan 12 uur betaald werk;
- werkende armen, veelal met kleine banen en flexcontracten.

3 De Alliantie Samen werkt het! is een samenwerkingsverband van vijf organisaties, te weten Bureau Clara Wichmann, Movisie, Nederlandse Vrouwen Raad, WO=MEN en WOMEN Inc. De doelstelling van de Alliantie is dat in 2022 alle mannen en vrouwen, in het bijzonder financieel kwetsbare vrouwen, de mogelijkheden benutten voor het combineren van betaalde arbeid en onbetaalde zorg.

2.5 Migranten

Er zijn verschillende groepen migranten. Die verschillen van elkaar waar het gaat om arbeids- en inkomenspositie, maar ook voor wat betreft beheersing van de Nederlandse taal. In de vorige paragrafen is al kort en meer in het algemeen aan de orde geweest dat mensen met een migratieachtergrond vaker arm zijn. In deze paragraaf gaan we specifiek in op de groep vluchtelingen en statushouders. Dit is een groep die over het algemeen nog maar kort in Nederland verblijft en vanwege taalproblemen en het nog onvoldoende de weg kennen in Nederland potentieel kwetsbaar is. De verschillende studies die we hebben gevonden geven vooral inzicht in de belemmeringen die zij ondervinden als het gaat om financiële zaken. Informatie over de omvang van de financiële problematiek bij statushouders hebben we in deze studie niet gevonden.

Problemen met de Nederlandse taal kunnen tot financiële problemen leiden

Vluchtelingen en statushouders spreken niet altijd (goed) Nederlands. Dat brengt een aantal andere problemen met zich mee. Ten eerste is het vinden van een (goed) betaalde baan moeilijker (Avric e.a., 2019). Taalproblemen zorgen ervoor dat migranten nog moeilijker de weg vinden in het toch al ingewikkelde Nederlandse financiële systeem en bijvoorbeeld moeite hebben met het aanvragen van toeslagen (Dagevos e.a., 2018). Daarbij ontbreekt het hen vaak (nog) aan een sociaal netwerk dat kan helpen bij vragen of problemen. Vanwege taalproblemen lopen migranten gedeeltelijk tegen dezelfde problemen aan als de groep laaggeletterden. Op deze laatstgenoemde groep gaan we later nog in.

Vluchtelingen/statushouders beginnen het leven in Nederland vaak met schulden

Vluchtelingen bouwen vaak direct vanaf het moment dat zij in Nederland komen een schuld op. Vaak hebben zij zelf al tijdens hun vlucht een schuld opgebouwd, omdat zij smokkelaars voor zichzelf en mogelijk ook voor gezinsleden moesten betalen. Zodra vluchtelingen een verblijfsvergunning krijgen, worden ze statushouders genoemd en verhuizen ze naar een zelfstandige woning. Om de woning te kunnen inrichten, krijgen de statushouders van de gemeente een inrichtingskrediet. Dit krediet moeten zij ook weer terugbetalen. Voor de financiering van taal- en inburgeringscursussen kunnen zij een lening afsluiten bij DUO. De schuld wordt kwijtgescholden als zij op tijd geslaagd zijn, maar dat lukt niet bij iedereen (Avric e.a., 2019). Daarbij sturen statushouders vaak geld naar familie in het land van herkomst. Zij ervaren dit vaak als een verplichting. Veel statushouders zijn echter aangewezen op een bijstandsuitkering of hebben een laag inkomen en kunnen hierdoor in financiële problemen komen (Avric e.a., 2019).

Onbekendheid met financiële producten en onvoldoende financiële vaardigheden en competenties maken migranten financieel kwetsbaar

Een aantal migranten is opgegroeid in landen zonder digitaal geld. Zij missen de digitale vaardigheden om de weg te vinden in Nederland. Zij zijn dan ook niet gewend aan het hebben van een bankrekening, pinnen, toeslagen of verzekeringen (Ferrier e.a., 2017). Door deze onwetendheid zijn sommige

migranten ook makkelijker te verleiden tot aankopen die niet noodzakelijk zijn (Dagevos e.a., 2018). Als iets 'gratis' wordt aangeboden, gaan zij ervan uit dat dit ook zo is, terwijl er vaak verstopte kosten aan zijn verbonden. Vrouwelijke statushouders zijn kwetsbaarder dan mannelijke statushouders. Zij hebben in het land van herkomst vaak niet gewerkt en zijn later naar Nederland gekomen dan de mannen. Zij blijven vaker thuis en zorgen voor het gezin. Dat betekent dat zij minder contact hebben met Nederlanders en het Nederlandse systeem (Avric e.a., 2019). De kansen op de arbeidsmarkt voor vrouwelijke statushouders zijn beperkt. Bovendien kan de wijze waarop gemeenten invulling geven aan de arbeidstoeleiding belemmerend werken voor deze groep. De nadruk ligt vaak op toeleiding van werk van een van de partners, zodat het gezin niet meer uitkeringsafhankelijk is. In de praktijk is dit vaker de man. Wanneer het gezin niet meer afhankelijk is van een uitkering, verdwijnt de vrouw ook beeld, omdat gemeenten slechts beperkt investeren in arbeidstoeleiding van niet-uitkeringsgerechtigden (De Gruijter e.a., 2019).

2.6 Vaardigheden en competenties

Mensen die niet of onvoldoende beschikken over financiële vaardigheden en competenties blijken vaker financieel kwetsbaar te zijn. Beperkte financiële geletterdheid komt in veel onderzoeken naar voren als een belangrijke verklarende factor voor financiële problematiek en schulden.

Gebrekkige financiële taal- en rekenvaardigheden vergroten de kans op financiële problemen

Uit onderzoek van Madern (2015) blijkt dat mensen die minder financiële vaardigheden hebben, een grotere kans hebben op financiële problemen. Factoren zoals het niet op orde hebben van de administratie, papieren niet goed kunnen terugvinden en minder vooruitplannen, vergroten de kans op financiële problematiek. Uit andere onderzoeken komt naar voren dat rekenvaardigheid en (vertrouwen in) financiële geletterdheid samenhangen met financiële problematiek of schulden. Mensen met lagere financiële taalvaardigheden maken financiële keuzes die nadelig voor hen uitpakken en kunnen in geval van schulden hun schuldenpositie niet goed overzien (Wiersma e.a. 2016, De Greef & Seegers 2015 en Keijzer, 2018).

Laaggeletterden hebben vaker financiële problemen

Tabel 4 Laaggeletterden: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Aandeel laaggeletterden in Nederlandse bevolking	18
Armoede: aandeel van laaggeletterden langdurig arm	6
Financiële problemen: aandeel laaggeletterde klanten Kredietbank	50

Laaggeletterden hebben onvoldoende taal- en rekenvaardigheden en digitale vaardigheden om financieel redzaam te zijn. Het gaat daarbij om een substantiële groep mensen; 2,5 miljoen van de volwassen Nederlanders (18%) zijn laaggeletterd. Iets minder dan de helft (46%) heeft een

migratieachtergrond (eerste generatie) (www.lezenenschrijven.nl). Zij zijn vaker arm en hebben relatief vaak te maken met financiële problematiek. Ruim 6% van de laaggeletterden is langdurig arm, tegenover 2,5% van de mensen met voldoende taal- en rekenvaardigheden. Laaggeletterden zijn ook drie keer zo vaak als niet-laaggeletterden afhankelijk van een uitkering (Christoffels e.a., 2016). Uit onderzoek onder klanten van de Kredietbank en Syncasso blijkt dat bij de helft van de klanten er aanwijzingen zijn voor laaggeletterdheid (Keijzer, 2018).

Voor een deel ervaren laaggeletterden dezelfde barrières als andere mensen met financiële problemen, zoals schaamte over hun situatie en een gebrek aan controle over de eigen situatie. Specifiek voor laaggeletterden geldt dat zij moeite hebben met het begrijpen van teksten en met schrijven. Dit zorgt ervoor dat zij brieven niet goed begrijpen, formulieren niet goed kunnen invullen en soms fouten maken en mogelijkheden om hun situatie te verbeteren mislopen. Daarbij geven zij aan ondersteuning bij administratieve taken te missen en hebben zij het gevoel dat er te veel van hen wordt verwacht. Dit leidt tot (extra) stress en onzekerheid, wat het zoeken naar een oplossing in de weg staat (Keijzer, 2018 en Dominguez Alvarez e.a., 2018).

Competenties als zelfcontrole en het kunnen overzien van de eigen situatie zijn belangrijk voor financiële redzaamheid

Naast gebrek aan reken- en taalvaardigheden, blijken vaardigheden en competenties zoals zelfcontrole, het kunnen uitstellen van behoeftebevrediging, plannen en het overzien van risico's belangrijke factoren die samenhangen met het al dan niet voorkomen van schulden of financiële problematiek (Jungman e.a., 2018, Tiemeijer, 2016). Een belangrijk kenmerk van mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb) is het gebrek aan deze competenties. Nederland telt 1,1 miljoen mensen met een lvb, dat is 6,4% van de Nederlandse bevolking (IBO lvb, 2019). Over het algemeen wordt over een lvb gesproken bij mensen met een IQ van 50-70 en bij mensen met een IQ van 70-85 met bijkomende problematiek. In hoofdstuk 4 gaan we dieper in op de groep mensen met een lvb.

3. Werk en inkomen

Mensen die financieel kwetsbaar zijn, zijn vaker werkloos. Dit neemt niet weg dat ook verschillende groepen werkenden financieel kwetsbaar zijn. Vooral werkenden die niet in staat of bereid zijn meer uren te werken of structureel aangewezen zijn op laag betaald en onzeker werk, behoren tot die kwetsbare groep. In dit hoofdstuk gaan we in op de verschillende groepen financieel kwetsbare uitkeringsgerechtigden en werkenden. Daarbij kijken we waar nodig terug naar groepen die we in hoofdstuk 2 hebben benoemd, zoals migranten, alleenstaanden en mensen met een lage opleiding.

3.1 Uitkeringsgerechtigden en financiële kwetsbaarheid

Tabel 5 Uitkeringsgerechtigden: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	Bijstandsgerechtigd %	WIA-uitkering %
Spaarmiddelen aanspreken en/of schulden maken	40	16
Moeite met rondkomen	56	34

Vooral bijstandsgerechtigden en mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering zijn financieel kwetsbaar

Mensen met een uitkering zijn vaker financieel kwetsbaar dan werkenden. Dit gaat in het bijzonder om mensen met een bijstandsuitkering en een arbeidsongeschiktheidsuitkering.

Uit onderzoek van het Nibud blijkt dat uitkeringsgerechtigden (65%) vaker dan werkenden in loondienst (32%) moeilijk rondkomen. Daarbij geven bijstandsgerechtigden (70%) en arbeidsongeschikten (66%) het vaakst aan moeilijk rond te komen (Schonewille & Crijnen, 2018). Mensen met een bijstandsuitkering blijken ook beduidend vaker betalingsachterstanden te hebben en onvoldoende geld te hebben voor verschillende uitgaven dan mensen zonder uitkering. Ook moeten zij vaker spaarmiddelen aanspreken en maken zij vaker schulden (Oomkens e.a., 2018).

Uit analyses van het UWV op CBS-data over de periode 2010-2012 blijkt dat 56% van de bijstandsgerechtigden en 34% van de mensen met een WIA-uitkering moeilijk tot zeer moeilijk kan rondkomen ten opzichte van 10% van de mensen zonder uitkering. Bijna 40% van de bijstandsgerechtigden en 16% van de mensen met een WIA-uitkering moeten spaarmiddelen aanspreken of schulden maken, terwijl dit slechts bij 7% van de mensen zonder uitkering het geval is (UWV, 2015).

Uitkeringsafhankelijkheid gaat vaak gepaard met andere factoren die kwetsbaar maken

Bijstandsgerechtigden met schulden willen vaak wel werken om schulden af te betalen, maar zij weten niet hoe ze dat moeten aanpakken. Een belangrijke reden hiervoor is dat ze vaak te maken hebben met andere belemmeringen, zoals psychische en gezondheidsklachten (Oomkens e.a., 2018). Ook andere financieel kwetsbare groepen, zoals alleenstaande vrouwen met minderjarige kinderen en migranten, zijn vaak afhankelijk van een uitkering.

Hoge bijstandsafhankelijkheid bij statushouders

Rond 90% van de statushouders ontvangt anderhalf jaar na het verkrijgen van de verblijfsvergunning een bijstandsuitkering. Nog eens twee jaar later is dit percentage gedaald naar 67%, maar is daarmee nog steeds hoog (CBS, 2019). Statushouders geven dan ook aan moeilijk rond te komen (Dagevos e.a., 2018). Dat zoveel statushouders in de eerste jaren afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering, valt te verklaren doordat zij in de eerste periode van hun verblijf in Nederland taal- en inburgeringscursussen volgen. Ook zijn zij vaak beperkt inzetbaar, omdat zij vaak te maken hebben met psychische problemen (Avric, 2019).

3.2 Werkende armen

Werk is een middel om financiële problemen te voorkomen of financiële problemen op te lossen. Dit neemt niet weg dat ook groepen werkenden financieel kwetsbaar zijn. In Nederland is 5,3% van de werkenden arm⁴. Van de 5,3% werkende armen in Nederland zijn de meeste actief als zelfstandige (45%), deeltijdwerknemer (27%) of oproepkracht (12%). In tegenstelling tot mensen met een uitkering zijn werkende armen echter niet goed in beeld bij gemeenten en worden zij minder goed bereikt door gemeentelijke ondersteuning. Zij hebben immers geen ondersteuningsrelatie met de gemeente, zoals uitkeringsgerechtigden dat wel hebben (Vrooman e.a., 2018). Het vergroten van het bereik van werkenden met financiële problemen is daarmee een belangrijke opgave voor verschillende partijen, zoals gemeenten en werkgevers.

Zzp'ers zijn kwetsbaar vanwege een laag uurloon en/of het ontbreken van de mogelijkheden om financiële tegenvallers op te vangen

Groepen die zowel een verhoogde kans op armoede hebben en vrij groot van omvang zijn, worden gerekend tot de 'hoogrisicogroepen'. Nederland telde in 2019 1,1 miljoen zzp'ers. (CBS, 2019). In 2014 had 13% van hen onvoldoende inkomsten (Vrooman e.a., 2018). Zzp'ers geven in vergelijking met andere werkenden vaker aan minder goed rond te komen (40%; Schonewille & Crijnen, 2018). Zzp'ers zijn daarmee in Nederland de belangrijkste hoogrisicogroep. Dit betekent overigens niet dat zzp'ers per definitie financieel kwetsbaar zijn. Zzp'ers verdienen in 2013 gemiddeld niet heel veel minder dan andere werkenden. De groep zzp'ers is echter zeer heterogeen. De inkomensverschillen en de fluctuaties in inkomen zijn bij zzp'ers veel groter dan bij werknemers (CBS, 2020 en Berkhout & Euwals, 2016). Een gemiddeld inkomen zegt daarbij dus niet zoveel. Het is belangrijk verder in te zoomen op de groep zzp'ers en de oorzaken voor financiële kwetsbaarheid. Daarbij springen een laag uurloon en het ontbreken van een buffer of alternatieve inkomstenbronnen om financiële tegenvallers op te kunnen vangen het meest in het oog.

4 Volgens het 'niet veel maar toereikend criterium' van het SCP.

Zzp'ers die tegen een laag uurloon (minder dan 130% Wettelijk Minimumloon (WML)) werken, zijn in het bijzonder financieel kwetsbaar. Bij 35% van de zzp'ers die in armoede leven is een laag uurloon de belangrijkste reden. Andere belangrijke redenen voor armoede, zoals een groot huishouden (meer dan 5 personen) of weinig uren werken, spelen bij zzp'ers een minder grote rol (Vrooman e.a., 2018).

Een andere belangrijke reden voor kwetsbaarheid zijn de wisselende inkomsten en daarmee gepaard gaande inkomensonzekerheid van zzp'ers. Dit kan problemen opleveren wanneer een markt instort, zzp'ers alleen komen te staan of arbeidsongeschikt raken (WRR, 2020). Daarom is het van belang dat zij voldoende mogelijkheden hebben om een inkomensterugval op te kunnen vangen. De meeste zelfstandigen beschikken ook over één of meer alternatieve inkomensbronnen, zoals een baan in loondienst, vermogen of het inkomen van een partner. Een deel van de zzp'ers (18%) kan echter een inkomensterugval op korte termijn al niet opvangen. Bij een langdurige inkomensterugval, zoals bij arbeidsongeschiktheid, heeft meer dan een kwart (27%) geen mogelijkheden om zelfstandig in een inkomen op bijstandsniveau te voorzien (Berkhout & Euwals, 2016).

Migranten en alleenstaanden zijn naast zzp'ers belangrijke risicogroepen voor armoede

Naast zzp'ers vormen migranten en alleenstaanden de grootste groepen werkende armen. Van deze groepen was ruim 8% arm in 2014 (Vrooman e.a., 2018).

Voor alleenstaanden met minderjarige kinderen geldt dat zij vaak weinig uren werken (zie verder paragraaf 3.3). Migranten werken vaak in laagbetaald werk aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Arbeidsmigranten (uit Oost-Europa) vormen daarbij een bijzondere groep. Zij hebben vaker dan Nederlanders te maken met een laag loon in combinatie met een tijdelijk dienstverband. Zij werken bijvoorbeeld vaak in seizoensarbeid of via een uitzendbureau (Strockmeijer e.a., 2017). Statushouders werken vaak onder het niveau waarvoor zij zijn opgeleid in hun thuisland, omdat hun opleiding niet wordt erkend in Nederland (Engbersen e.a., 2015). Van de werkende statushouders heeft 80 procent deeltijdbanen, vaak in de horeca en uitzendbranche (CBS, 2019).

Tabel 6 Werkenden: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Armoede: aandeel werkende armen	5,3
Armoede: aandeel zzp'ers	13
Armoede: aandeel werkende migranten	8
Armoede: aandeel alleenstaande werkenden	8

3.3 Omvang en aard van het dienstverband

Tabel 7 Omvang en aard dienstverband: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Armoede: aandeel onder huishoudens met <20 uur werk per week	13
Armoede: aandeel onder laag betaald /onzeker werk	19

Werkenden zijn vooral kwetsbaar bij weinig uren werk en een laag uurloon

Wanneer leden van een huishouden samen minder dan 20 uur werken, is het armoederisico groter dan bij andere huishoudens. Van de huishoudens waarvan de leden gezamenlijk niet meer dan 20 uur in loondienst werken, is 13% arm. Wanneer één of meer van de leden van het huishouden als zzp'er werkt, is dit aandeel nog hoger (19%) (Vrooman e.a., 2018).

Het verhoogde risico op armoede bij alleenstaanden komt vooral door de lage arbeidsintensiteit. Met name alleenstaande vrouwen met zorgtaken, zoals zorg voor kinderen of mantelzorg, zijn vaak niet in de gelegenheid meer uren te werken. Een laag uurloon bij werknemers (i.e. minder dan 130% WML) vergroot het risico op armoede ook, maar minder sterk. Zoals we hierboven al hebben gezien, is een laag uurloon bij zzp'ers wel een belangrijke oorzaak van armoede.

Werkenden in de kluseconomie werken weinig uren. Een kwart van hen verdient minder dan minimumloon.

Een bijzonder groep werkenden met een lage arbeidsintensiteit zijn werkenden in de kluseconomie of platformeconomie. Ongeveer 34.000 werkenden (0,4% van de beroepsbevolking) zijn actief in de kluseconomie. Het gaat dan bijvoorbeeld om maaltijdbezorgers, schoonmakers, taxichauffeurs, maar ook invalkrachten in de horeca. De meeste van hen werken minder dan 20 uur per week. Een behoorlijk deel van de werkers is jong en hoogopgeleid, met uitzondering van de huishoudelijke dienstverlening. In vergelijking met andere werkenden zijn werkers in de kluseconomie echter vergelijkbaar wat betreft de verdeling over laag-, middelbaar en hoogopgeleiden. Werkenden in de kluseconomie zijn overwegend tevreden, maar willen dit werk niet voor langere tijd doen.

Het inkomen van werkenden in de kluseconomie is relatief laag. Ongeveer een kwart van hen verdient minder dan het wettelijk minimumloon (Ter Weel, e.a. 2018 en Van der Werff & Ter Weel, 2020). Het onderzoek naar de kluseconomie geeft geen inzicht in eventuele andere inkomstenbronnen van werkers in de kluseconomie. Werkenden in de kluseconomie hebben een aantal belangrijke kenmerken die bij andere groepen samengaan met financiële kwetsbaarheid.

We kunnen op basis van het bestaande onderzoek naar deze groep echter nog moeilijk uitspraken doen over de financiële kwetsbaarheid van deze groep. Het is ook nog niet duidelijk of werkenden in de kluseconomie in staat zijn hun positie te verbeteren. Hiervoor is meer inzicht in de kenmerken, vaardigheden en gedrag van deze groep nodig.

Laagbetaald en onzeker werk maakt financieel kwetsbaar en treft vooral laagopgeleiden, migranten en alleenstaanden

In 2012 had ongeveer 14% van alle werkenden te maken met laagbetaald en onzeker werk. Onzeker werk is bijvoorbeeld werk als zelfstandige, flexibel werk of werk op een tijdelijk contract. Van de mensen met laagbetaald en onzeker werk had in 2010 19% een inkomen onder de armoedegrens (De Graaf-Zijl e.a., 2015). In hoeverre er overlap is tussen de hierboven genoemde werkers in de kluseconomie en de groep werkenden met laagbetaald en onzeker werk, is niet bekend.

In vergelijking met hoogopgeleide werkenden hebben laagopgeleide werkenden vaker laagbetaald en onzeker werk. In 2012 had 18,5% van de laagopgeleide werkenden laagbetaald en onzeker werk. Dit is een beduidend groter aandeel dan bij middelbaar (14,1%) en hoogopgeleiden (9,8%). Mensen met laagbetaald en onzeker werk zijn bovendien vaker alleenstaand (31% ten opzichte van 22%) of hebben een partner met eveneens laagbetaald (13% ten opzichte van 6%) en onzeker werk dan mensen met een hoger inkomen en meer zekerheid. Van de eerste generatie migranten in Nederland die werken, heeft bijna 20% laagbetaald en onzeker werk (De Graaf-Zijl e.a., 2015). Arbeidsmigranten zijn eveneens vaak aangewezen op laag betaald en onzeker werk (Strockmeijer, de Beer, & Dagevos, 2017).

Wat deze groep in het bijzonder kwetsbaar maakt, is het feit dat zij weinig mogelijkheden hebben hun positie te verbeteren. Met name laagopgeleiden zijn vaak aangewezen op dit type werk aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Bovendien blijken werknemers met laagbetaald en onzeker werk een slechte onderhandelingspositie te hebben binnen bedrijven, omdat zij ofwel op basis van een oproepcontract of als uitzendkracht werken en nagenoeg geen contact hebben met hun formele werkgever. (Van der Gaag, 2018).

Langdurig verblijf in de flexibele schil draagt bij aan inkomensonzekerheid en financiële kwetsbaarheid

Het aantal werkenden in de flexibele schil (i.e. werkenden op een uitzend-, oproep- of flexcontract) is de laatste jaren fors gegroeid. Van alle werkende Nederlanders heeft 36% geen vast contract meer. Naar verhouding hebben laagopgeleiden vaker geen vast contract dan middelbaar en hoogopgeleiden (WRR, 2020). Toch zijn werkenden in de flexibele schil niet per definitie kwetsbaar. Dit is, zoals we hebben gezien, vooral het geval wanneer dit samengaat met een laag uurloon en/of een lage arbeidsduur. Daarnaast zien we dat mensen die langdurig in de flexibele schil verblijven vaker financieel kwetsbaar zijn. Zij blijken niet in staat hun inkomenspositie te verbeteren. Daarbij komt dat mensen in de flexibele schil meer dan andere werknemers in loondienst te maken hebben met afwisselende periodes van werk en werkloosheid. Juist mensen met dit type loopbaanonderbrekingen gaan er vaak fors in inkomen op achteruit (De Beer, 2017 en UWV, 2011).

Tot slot geeft figuur 2 geeft een indicatie van de mate waarin armoede bij werkenden en niet-werkenden samengaat met uitkeringsafhankelijkheid en laagbetaald onzeker werk.

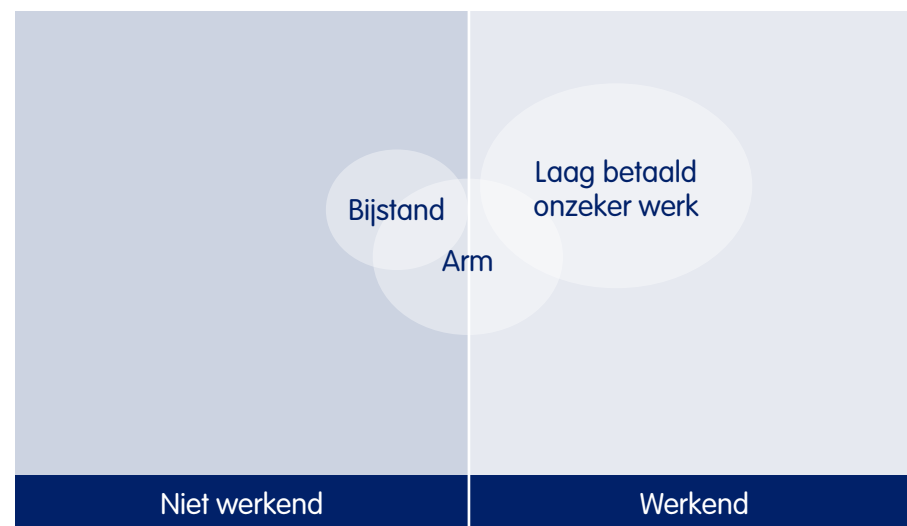
3.4 Werknemers met financiële problemen

Werkenden hebben minder vaak dan mensen met een uitkering te maken met financiële problematiek. Uit onderzoek van het Nibud blijkt dat werkenden (33%) over het algemeen minder vaak moeite hebben met rondkomen dan gemiddeld (38%). Zzp'ers daarentegen komen juist wat vaker minder goed rond (40%). Vooral mensen met een wisselend inkomen geven aan 'zeer moeilijk' rond de komen (Schonewille & Crijnen, 2018).

Echtscheiding en gebrek aan vaardigheden belangrijke oorzaak van financiële problemen bij werknemers

In 2017 had 62% van de werkgevers te maken met personeel met financiële problemen. Van de werkgevers had 46% te maken met personeel met loonbeslagen (Van der Schors en Schonewille, 2017).

Figuur 2 Armoede, laag inkomen en onzeker werk bij werkenden en niet werkenden (bij benadering)

Werkgevers zien echtscheiding, en de inkomensterugval als gevolg daarvan, als één van de belangrijkste oorzaken van schulden. Daarnaast zijn het gebrek aan financiële vaardigheden en het maken van financieel onverstandige keuzes volgens werkgevers belangrijke oorzaken voor financiële problematiek (Van der Schors & Schonewille, 2017). Onderzoek van Panteia naar de rol van werkgevers bij werknemers met schulden laat eenzelfde beeld zien. Ongeveer twee derde van de werkgevers geeft aan te maken te hebben met werknemers met financiële problematiek (Oomkens e.a., 2020).

Werkgevers zijn vaak pas laat op de hoogte van financiële problemen van werknemers

Werkgevers komen er vaak pas laat achter dat werknemers zich zorgen maken over hun financiële situatie. Vaak gebeurt dit pas als er beslag op het loon wordt gelegd of er berichten komen van een deurwaarder. Veel werknemers zijn ook niet geneigd met financiële zorgen bij de werkgever aan te kloppen.

Dit gebeurt vaak pas als er echt sprake is van betalingsachterstanden of schulden. Angst voor ontslag en schaamte over de ontstane situatie spelen daarbij een rol. Veel werknemers hebben ook geen idee welke ondersteuning een werkgever kan bieden (Van der Schors & Schonewille, 2017 en Oomkens e.a., 2020).

Werkgevers zijn bereid te investeren in ondersteuning van werknemers met schulden

Werkgevers vinden de financiële gezondheid van werknemers wel een belangrijk thema. Zij zien dit als een risico voor de organisatie, omdat werknemers met schulden meer verzuimen en minder productief zijn. Daarnaast vindt een groot deel het een onderdeel van goed werkgeverschap om werknemers met schulden te ondersteunen. Rond de 40% van de werkgevers is bereid in deze ondersteuning te investeren. Veel werkgevers ondernemen actie, maar een groot deel (80%) heeft nog geen HR-beleid op dit terrein. Net als werknemers, weten ook werkgevers niet altijd welke

ondersteuning zij kunnen bieden (Oomkens e.a., 2020). Zowel het Nibud, Wijzer in geldzaken als Panteia constateren dat er in de ondersteuning van werknemers met financiële problemen door werkgevers nog een wereld te winnen valt, bijvoorbeeld door hen op bestaande tools en hulp te wijzen⁵.

Tabel 8 Werkgevers met personeel met schulden: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Schulden/betalingsachterstanden: aandeel werkgevers met personeel met schulden	62
Schulden/betalingsachterstanden: aandeel werkgevers met loonbeslag	46

⁵ Bijvoorbeeld via de website Financieel fitte werknemers (www.financieelfittewerknemers.nl) of door te wijzen op de mogelijkheden van budgetcoaching.

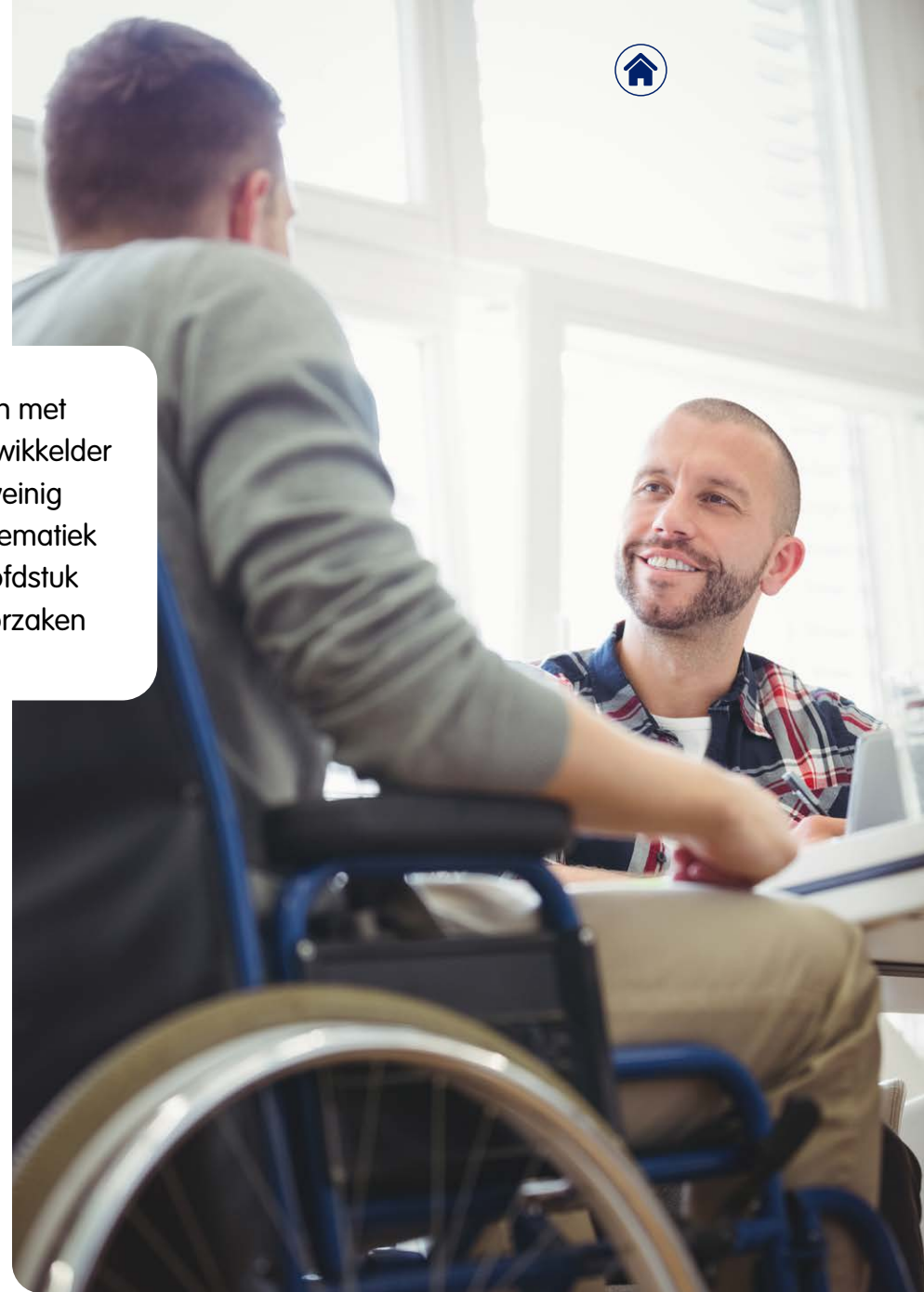
4. Gezondheid en beperkingen

Mensen met chronische aandoeningen of beperkingen hebben te maken met verschillende belemmeringen die het dagelijks leven voor hen vaak ingewikkelder maken dan voor anderen. Dit geldt ook voor financiën. Er is echter nog weinig bekend over de aard, omvang en achtergronden van de financiële problematiek bij mensen met een chronische aandoeningen of beperkingen. In dit hoofdstuk geven we een eerste inzicht in de omvang van de groep en mogelijke oorzaken voor financiële problematiek.

4.1 Omvang van de problematiek

In Nederland hebben ongeveer 2,3 miljoen mensen een matige of ernstige lichamelijke functiebeperking. Wanneer we daar het aantal mensen met een chronische ziekte bij optellen, komen we op een veel groter aantal. Ruim 5 miljoen mensen in Nederland hebben een chronische ziekte of beperking (Cozijnsen e.a., 2015). Hierbij horen ook mensen die niet of nauwelijks belemmeringen ondervinden van hun aandoening. Dit zegt daarmee weinig over de kwetsbaarheid van deze groep. Ongeveer 142.000 mensen hebben een matige of ernstige verstandelijke beperking (VGN,2019). Een deel van hen woont in een instelling. Daarnaast zijn er naar schatting 1,1 miljoen mensen met een licht verstandelijke beperking.

Een deel van de mensen met een chronische ziekte of beperking is financieel kwetsbaar. In 2016 had namelijk een kwart van de mensen met een chronische ziekte of beperking te maken met armoede of sociale uitsluiting (Alliantie VN-verdrag Handicap, 2019). Dit zijn meer dan een miljoen mensen.

Mensen met ernstige beperkingen leven vaker in een huishouden met risico op armoede dan mensen met een matige beperking of mensen zonder beperking (Grammenos, 2018). In Nederland leeft meer dan een derde deel van de mensen met een ernstige beperking in armoede (Alliantie VN-verdrag Handicap, 2019).

Beperkt informatie beschikbaar over financiële problematiek bij mensen met chronische ziekte en beperkingen

Onderzoek naar financiële problematiek bij mensen met beperkingen is slechts beperkt beschikbaar. In onderzoek van het Nivel naar de arbeids- en inkomenssituatie van mensen met een beperking geeft 9% van de ondervraagden (in Nationaal Panel Chronisch Zieken en Gehandicapten⁶) aan financiële problemen te ervaren (Cozijnsen e.a., 2015). Hulpverleners schatten dit aandeel veel hoger in. Ze verwachten op basis van hun ervaringen dat van alle mensen met psychische beperkingen bijna een derde en van alle mensen met chronische ziekte of handicaps ruim een kwart in financiële moeilijkheden verkeert (Schuurman e.a. 2013). Over de aard en ernst van de problematiek is verder weinig bekend.

4.2 Inkomsten en uitgaven

Mensen met een beperking hebben vaker geen werk of werken weinig uren

De werkloosheid onder mensen met een beperking is veel groter dan bij mensen zonder beperking. In Nederland heeft 72% van alle volwassenen een betaalde baan. Bij mensen met een beperking ligt dit percentage op 36%. Dit aandeel verschilt overigens naar aard van de beperking. Zo heeft 45% van de volwassen mensen met autisme een betaalde baan; het aandeel werkenden onder volwassenen met psychosociale problemen of een verstandelijke beperking ligt fors lager met respectievelijk 22% en 21% (College voor de Rechten van de Mens, 2018). Mensen met een chronische ziekte of beperking werken bovendien gemiddeld minder uren dan andere

werkenden. Het gemiddelde besteedbaar inkomen van deze groep ligt dan ook lager dan dat van de algemene bevolking (Cozijnsen e.a. 2015).

Veel mensen hebben vanwege hun beperking een urenbeperking en zijn dus ook niet in staat meer te werken en daarmee hun inkomsten te verhogen. Een specifieke kwetsbare groep vormen daarbij jongeren met een beperking met arbeidsvermogen, die sinds 2015 onder de Participatiewet vallen. Een deel van deze groep, die voorheen recht zou hebben op een Wajong-uitkering, heeft onder de Participatiewet geen recht meer op een uitkering. Wanneer zij werken, doen zij dit veelal in deeltijd en op basis van een tijdelijk contract. Daarmee hebben zij een slechtere inkomenspositie en meer inkomensonzekerheid (Van Echtelt e.a., 2019).

Mensen met een chronische ziekte of fysieke beperking hebben vaker te maken met hoge kosten voor wonen, zorg en levensonderhoud

Mensen met een chronische ziekte of beperking hebben vaak te maken met hogere kosten. Dit betreft niet alleen zorgkosten.

⁶ Het panel bevat 3.500 zelfstandig wonende mensen met een chronische aandoening en/of motorische beperking (geen mensen met een verstandelijke beperking).

Uit een meldactie van verschillende patiënten- en cliëntorganisaties blijkt dat mensen extra kosten maken voor bijvoorbeeld keuringen voor een parkeervergunning, hoge servicekosten bij aangepast wonen, een hogere energierekening, kosten vanwege een dieet en extra kosten die worden gemaakt om naar school of werk te kunnen reizen. Meer dan een kwart (28%) van de mensen met een chronische ziekte of beperking zegt spaarmiddelen te moeten aanspreken of schulden te maken door deze hogere uitgaven, dan wel door inkomstenderving vanwege hun beperking (Cozijnsen e.a., 2015).

Tabel 9 Chronisch zieken en mensen met een beperking: de cijfers op een rijtje

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Armoede (en sociale uitsluiting): aandeel chronisch zieken en mensen met beperking	24,6
Armoede: aandeel mensen met ernstige beperking	36
Financiële problemen: aandeel chronisch zieken en mensen met beperking	9
Financiële problemen: geschat aandeel mensen met psychische beperkingen (bekend bij hulpverlening)	33
Financiële problemen: geschat aandeel mensen met chronische ziekte of beperking (bekend bij hulpverlening)	25
Schulden/ betalingsachterstanden: aandeel mensen met chronische ziekte of motorische beperking	28

4.3 Met licht verstandelijke beperkingen

Een grote groep mensen met een lvb is financieel kwetsbaar vanwege gebrekkige financiële vaardigheden en een stapeling van problemen

Mensen met licht verstandelijke beperkingen vormen een aparte groep mensen met beperking. Naar schatting 1,1 miljoen mensen in Nederland hebben een lvb, dit is 6,4% van de Nederlandse bevolking.

(IBO Mensen met een lvb, 2019). Over het algemeen wordt over een lvb gesproken bij mensen met een IQ van 50-70 en bij mensen met een IQ van 70-85 met bijkomende problematiek. Het is lastig uitspraken te doen over de exacte omvang van de groep, omdat een lvb niet altijd herkend wordt. Het aantal mensen met een lvb en financiële problemen is ook niet bekend.

Een belangrijk kenmerk van mensen met een lvb is dat zij veel van de vaardigheden missen die nodig zijn om financieel redzaam te zijn. Zij hebben moeite met plannen, het overzien van risico's en hebben vaak een beperkt vermogen tot uitstel van behoeftebevrediging en zijn zeer beïnvloedbaar door hun omgeving. Dit betekent dat mensen met een lvb sneller aankopen doen die niet verantwoord zijn gezien hun financiële situatie. Belangrijke oorzaken voor financiële problematiek van deze groep zijn deels in de persoon en deels in de omgeving gelegen. Het gaat om:

- moeite hebben met het overzien van risico's en consequenties;
- moeite hebben met op het juiste moment de juiste acties in te zetten;
- financieel misbruik (bijvoorbeeld het 'uitlenen van bankrekening');
- hoge bureaucratische eisen (zoals complexe aanvraagprocedures);
- vraaggerichte dienstverlening in het sociaal domein;
- een structureel laag inkomen (Jungman e.a., 2018).

Daarbij komt dat mensen met een lvb vaak niet over voldoende taal- en rekenvaardigheden beschikken om hun financiën op orde te houden of zelfstandig aanvragen te doen voor bijvoorbeeld inkomensondersteuning. Daarmee kampen zij deels met dezelfde problemen als laaggeletterden. Het is niet bekend hoe groot de overlap tussen de twee groepen is.

Veel mensen met een lvb hebben bovendien een structureel laag inkomen en kunnen op weinig ondersteuning vanuit hun sociale netwerk rekenen. Onvoorziene gebeurtenissen zoals ziekte, werkloosheid of een plotselinge stijging van vaste lasten hebben een grotere impact op mensen met een lvb. Zij lopen dan ook een groter risico op financiële problemen als gevolg van dit type gebeurtenissen.

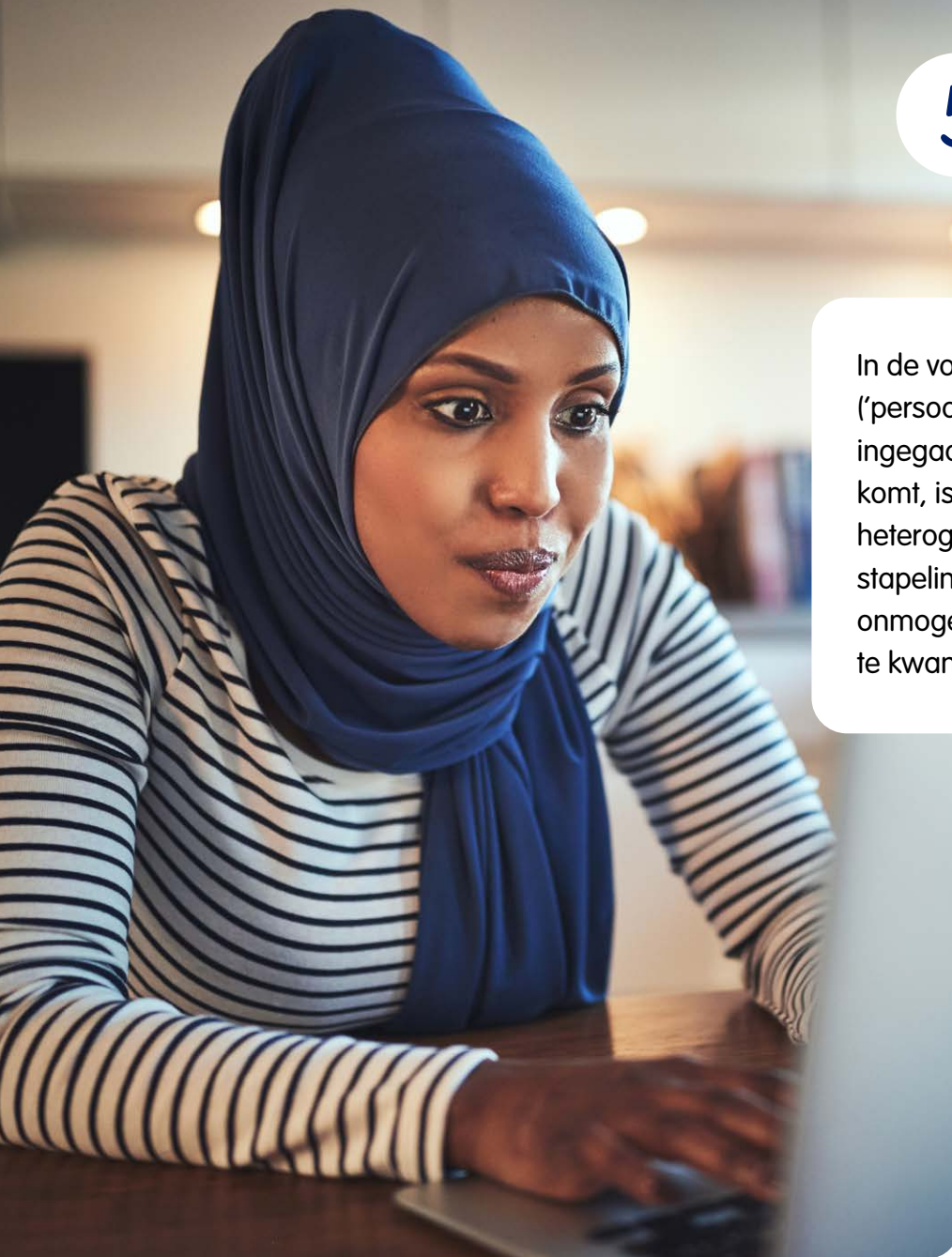
5. Financieel kwetsbare groepen uitgelicht

In de voorgaande hoofdstukken zijn we vanuit drie verschillende perspectieven ('persoonlijke factoren', 'werk en inkomen' en 'gezondheid en beperkingen') ingegaan op financieel kwetsbare groepen. Het beeld dat daaruit naar voren komt, is dat de groep mensen in een financieel kwetsbare positie groot en heterogeen is. Tegelijkertijd zien we ook dat bij verschillende groepen er een stapeling is van kenmerken die mensen financieel kwetsbaar maken. Het is onmogelijk die overlap op basis van deze studie scherp in beeld te krijgen en te kwantificeren.

Dat neemt niet weg dat er een aantal groepen in het oog springt, die extra aandacht verdienen. Dit kan zijn vanwege de omvang van de groep, een stapeling van kenmerken die samengaan met financiële kwetsbaarheid of de beperkte mogelijkheden die de leden van de groep hebben om hun positie op eigen kracht te verbeteren. Een andere reden om extra aandacht te vestigen op een groep is dat er nog weinig bekend is over de groep of omdat de groep nog maar beperkt bereikt wordt door partijen die ondersteuning kunnen bieden.

We gaan achtereenvolgens kort in op de volgende groepen:

- mensen met laag betaald en onzeker werk;
- statushouders;
- alleenstaande vrouwen met kinderen;
- laaggeletterden;
- mensen met een chronische ziekte of beperking.

5.1 Mensen met laag betaald en onzeker werk

Binnen de groep flexibel werkenden zijn de werkenden met laagbetaald en onzeker werk verreweg het meest kwetsbaar. Het gaat bovendien om een grote groep, waaronder zowel zzp'ers als werknemers vallen. In de groep mensen met laag betaald en onzeker werk zien we een stapeling van kenmerken die samengaan met financiële kwetsbaarheid. Mensen met een lage opleiding, een migratieachtergrond en alleenstaanden hebben allemaal vaker dan andere groepen te maken met laagbetaald en onzeker werk. Bovendien heeft deze groep weinig mogelijkheden om de eigen positie te verbeteren. Zo zijn mensen met een lage opleiding en dus zonder startkwalificatie aangewezen op dit laagbetaalde en vaak laaggeschoolde werk. Hetzelfde geldt voor migranten met een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal. Alleenstaanden, vaak vrouwen, met laagbetaald en onzeker werk zijn vanwege zorgtaken niet in staat of bereid meer uren te werken en zijn aangewezen op kleine baantjes of werk als uitzend- of oproepkracht.

De diversiteit van deze groep is groot en daarmee is gerichte ondersteuning aan deze werknemers lastig. Mogelijk kan het bereiken en de ondersteuning van deze groepen beter georganiseerd worden via de sectoren en branches en beroepen waarin veel laag betaald en onzeker werk voorkomt (detailhandel, horeca, productiewerk, zorg).

5.1.1 Werkenden in de kluseconomie

Een specifieke groep werkenden met laagbetaald en onzeker werk zijn werkenden in de kluseconomie. Het gaat op dit moment nog om een vrij beperkte groep. De verwachting is wel dat het aantal werkenden in de klus- of platformeconomie zal groeien. Zij werken weinig uren en een deel van hen doet dit ook tegen een uurloon dat onder het WML ligt. Dit zijn kenmerken die ook kwetsbare groepen hebben. Het is echter nu nog niet duidelijk of en welke werkenden in de kluseconomie financieel kwetsbaar zijn. Het verdient aanbeveling meer zicht te krijgen op deze groep om te kunnen bepalen of ondersteuning voor deze groep nodig is.

5.2 Statushouders

Statushouders zijn een zeer specifieke, goed af te bakenen kwetsbare groep. Zij hebben specifieke kenmerken die leiden tot financiële problematiek. Zij beginnen hun tijd in Nederland vaak al met een schuld. Daarbij komt dat zij de Nederlandse taal vaak nog onvoldoende machtig zijn en de weg in de complexe Nederlandse samenleving vaak nog niet goed genoeg kennen om zich (financieel) staande te houden. Wat hen extra kwetsbaar maakt is het feit dat zij, onder meer vanwege gebeurtenissen voorafgaand en tijdens hun vlucht, vaak kampen met psychische problemen. Financiële ondersteuning aan deze groep zou moeten aansluiten bij de hulp en ondersteuning die statushouders al krijgen bij hun inburgering en integratie in Nederland.

5.3 Niet economisch zelfstandige vrouwen

Een grote groep vrouwen is niet economisch zelfstandig. Een groot deel van deze vrouwen heeft een partner met een hoger inkomen. Toch zijn niet economisch zelfstandige vrouwen in potentie kwetsbaar. Bij een scheiding is de inkomensterugval bij vrouwen vaak veel groter dan bij mannen en komt een deel van hen in een financieel kwetsbare positie terecht. Dit blijkt ook wel uit het feit dat alleenstaande vrouwen met kinderen vaker in armoede leven en te maken hebben met financiële problemen.

5.4 Laaggeletterden

Gebrekkige financiële vaardigheid is een belangrijke bepalende factor voor financiële problemen. Een grote groep waar dit heel pregnant naar voren komt zijn laaggeletterden. Vanwege gebrekkige taal- en rekenvaardigheden hebben zij moeite grip te houden op hun financiën. Uit verschillende onderzoeken komt een duidelijk beeld naar voren van waar deze groep belemmeringen ondervindt. Het gaat dan vooral om het niet begrijpen van brieven of schriftelijke informatie over bijvoorbeeld financiële producten en het gebrek aan digitale vaardigheden terwijl veel informatie en diensten op digitale wijze worden aangeboden. Dit biedt veel aanknopingspunten voor ondersteuning van deze groepen, vooral ook omdat laaggeletterden zelf aangeven behoefte te hebben aan ondersteuning bij bijvoorbeeld het op orde houden van hun financiën.

5.5 Mensen met een beperking of chronische ziekte

Een groep die in onderzoek naar financiële problematiek maar heel weinig aandacht krijgt zijn mensen met een chronische ziekte of beperking. Toch gaat het om een grote en in meerdere opzichte kwetsbare groep. Mensen met een chronische ziekte of beperking zijn vaak aangewezen op een laag inkomen (een uitkering en/of kleine baan). Bovendien hebben zij vaak te maken met hogere kosten voor levensonderhoud vanwege hun beperking. Dit zorgt ervoor dat een deel van hen spaarmiddelen moet aanspreken of zelfs schulden moet maken.

In Nederland is sinds 2016 het VN-verdrag Handicap van kracht. Het verdrag bepaalt dat mensen met een handicap gelijkwaardig en volwaardig mee kunnen doen aan de samenleving, ongeacht iemands beperking of chronische ziekte. Daar hoort ook bij dat mensen in staat gesteld moeten worden financieel zelfstandig te zijn en ondersteuning krijgen daar waar zij dat nodig hebben.

Er is echter nog vrij weinig bekend over de omvang en aard van financiële problematiek bij mensen met een chronische ziekte of beperking. Om gerichte ondersteuning te kunnen inzetten, is het nodig dit inzicht te vergroten.

5.5.1 Mensen met een licht verstandelijke beperking

Een specifieke groep mensen met een beperking zijn mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb). Het gaat om een grote groep mensen, die vanwege een stapeling van problemen in het bijzonder kwetsbaar is. Mensen met een lvb hebben vaak een laag inkomen en te maken met problemen op meerdere levensdomeinen (onderwijs, werk, financiën). Daarbij komt dat zij in veel gevallen de vaardigheden missen om financieel zelfredzaam te zijn en zijn zij niet of zeer beperkt in staat zichzelf die vaardigheden eigen te maken. Het is daarom vooral van belang dat professionals die deze groepen begeleiden goed toegerust zijn met kennis over geldzaken en mogelijkheden om ondersteuning te verlenen bij het op orde houden van de financiële situatie.

Bijlage 1 | Literatuur

Alliantie VN Gedrag Handicap (2019) *Schaduwrapportage Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap in Nederland*, Utrecht: Alliantie VN Gedrag Handicap.

Avric, B., Odekerken, M., Vries S. de & Rooijen, M. van (2019) *De financiële zelfredzaamheid van statushouders: belemmeringen en bouwstenen*, Utrecht, Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS)/Movisie.

Berkhout, E. & Euwals, R. (2016) *Zelfstandigen en hun alternatieven voor sociale zekerheid*, CPB achtergronddocument. Den Haag: CPB.

Beer, P. de (2017) De inkomensdynamiek van de middengroepen in de periode 1989-2013. In: Engbersen, G, Kremer, M. & E. Snel (2017) *De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare midden*. Den Haag: WRR.

Brakel, M van den & Arts, K. (2017) *Trends in de financiële gevolgen van een echtscheiding voor man en vrouw*, Den Haag: CBS.

CBS (2017) *Drie miljoen Nederlanders financieel kwetsbaar*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/41/drie-miljoen-nederlanders-financieel-kwetsbaar>

CBS (2018). *Jaarrapport Integratie 2018*, Den Haag.

CBS (2019) *Asiel en integratie Cohortonderzoek asielzoekers en statushouders 2019*, Den Haag.

Christoffels, I., Baay, P., Bijlsma, I., & Levels, M. (2016). *Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede*, Den Bosch/Den Haag: Expertisecentrum Beroepsonderwijs/ Stichting Lezen & Schrijven.

College voor de Rechten van de Mens (2018) *Inzicht in Inclusie II, Participatie van mensen met een beperking op het gebied van wonen, deel uitmaken van de maatschappij, onderwijs en werk*. Utrecht: College voor de Rechten van de Mens

Cozijnsen, R., De Putter, I., Spreeuwenberg, P. & Rijken, M. (2015) *Werk en Inkomen: kerngegevens & trends Rapportage 2015*, Utrecht: Nivel.

Dagevos, J., Huijnk, W., Maliepaard, M., & Miltenburg, E. (2018) *Syriërs in Nederland*. Den Haag: SCP.

Dominguez Alvarez, L., Kerckhaert, A. & Van der Valk, I. (2018) *Laaggeletterdheid en schulden. Verkenning van de invloed van laaggeletterdheid op schulden*, Rotterdam: Ecorys.

Van Echtelt, P. e.a. (2019) *Eindevaluatie van de Participatiewet*, Den Haag: SCP.

Engbersen, G.B.M., Kremer, M., Went, R.P.C.M. & Boot, A.W.A. (2020) *Het betere werk, de nieuwe maatschappelijke opdracht*. Den Haag: WRR.

Ferrier, J., Kahmann, M., & Massink, L. (2017) *Handreiking voor ondersteuning van Eritrese nieuwkomers bij hun integratie. Jullie Nederlanders hebben voor alles een systeem*, Utrecht: Kennisplatform Integratie & samenleving (KIS).

Gaag, S. van der (2018) *Als je er wat op te zeggen hebt... Individuele en collectieve arbeidsrelaties van precair werkenden in beeld*, Amsterdam: De Burcht.

De Graaf-Zijl e.a. (2015) *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025*, Den Haag: CPB/ SCP.

De Gruijter, M. & Hermans, L. (2019) *Op weg naar werk. Vrouwelijke statushouders en gemeenten over kansen en belemmeringen bij arbeidstoeleiding*. Utrecht: Verweij Jonker Instituut/ KIS.

Grammenos, S. (2018) *European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities*. Brussel: CESEP/ASBL/ANED.

Greef, M. de & Segers, M. (2016) *Van gezonde taal tot familietaal naar werktaal Een literatuuronderzoek naar de problematiek van taal en impact van specifieke taalprogramma's in zes levensdomeinen*, Maastricht/Den Haag: Maastricht University/ Stichting Lezen & Schrijven.

Gruijter, M. de & Hermans, L. (2019) *Op weg naar werk. Vrouwelijke statushouders en gemeenten over kansen en belemmeringen bij arbeidstoeleiding*. Utrecht: Verweij Jonker Instituut/ Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS), Utrecht.

Josten, E., J.D. Vlasblom, J.D. & Vrooman, C. (2014). *Bevrijd of beklemd? Werk, inhuur, inkomen en welbevinden van zzp'ers*. Den Haag: SCP.

Jungman, N., Kaal, H., Hartogh, V. den & Fermin, B. (2018) *LVB Schulden en Werk. Verkenning van de ondersteuningsbehoefte van mensen met een licht verstandelijk beperking bij de aanpak van financiële problemen ter bevordering van hun arbeidsparticipatie* Utrecht/Den Haag: Hogeschool Utrecht/ Hogeschool Leiden/SBCM.

Keijzer, M. (2018) *Lezen ≠ begrijpen. De invloed van beperkte leesvaardigheid op de omgang met financiële problemen*, Groningen: RUG.

Madern, T. E. (2015) *Op weg naar een schuldenvrij leven. Gezond financieel gedrag noodzakelijk om financiële problemen te voorkomen*. Proefschrift Universiteit Leiden.

Oomkens, R., Linssen, M., Akkermans, C. Vroonhof, P. Geuns, R. van, Klaver J. van, Geijzen, T. & Tom, M. (2018) *Schulden en werk Deelrapport I: Bijstandsgerechtigden met schulden*. Zoetermeer: Panteia.

Oomkens, R., Linssen, M., Akkermans, C., Geuns, R. van (2020) *Schulden en Werk. Deelrapport II Werknemers met schulden*, Zoetermeer: Panteia.

Portegijs, W. & Van den Brakel, M. (2018) *Emancipatiemonitor 2018*, Den Haag: SCP/CBS.

Rooijen, M. van, Kahmann, M., Elferink, J. & Avric, B. (2018) *Financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers. Een verkenning van het landelijke en lokale beleid*, Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS).

Schonewille, G. & Crijnen, C. (2018) *Financiële problemen 2018. Geldzaken in de praktijk 2018-2019 deel 1*. Utrecht: Nibud.

Schors, A. van der & Schonewille, G. (2017) *Personeel met schulden. Een peiling over financiële problemen op de werkvloer*, Utrecht: Nibud.
Schuurman, M., Kröber, H., & Verdonshot, M. (2013) *Armoede bij mensen met beperkingen*, Nieuwegein/Utrecht/Dordrecht: Kalliope Consult/Vilans/Inclusie. nu.

SCP (2019), *Armoede in kaart 2019*, <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/>

Sterckx, L. & Fessehazion, M. (2017) *Eritrese statushouders in Nederland. Een kwalitatief over de vlucht en hun leven in Nederland*, Den Haag: SCP.

Strockmeijer, A., de Beer, P. & Dagevos J. (2019) *Mobiliteit binnen de perken. Zeer geringe positieverbetering van werknemers uit Oost-Europa bij een langer werkverleden*. In: *Tijdschrift voor arbeidsmarktvraagstukken* 2017-33 (4).

Tiemeijer, W. (2016), *Eigen schuld? Een gedragswetenschappelijk perspectief op problematische schulden*, Den Haag/Amsterdam: WRR/ Amsterdam University Press.

Vrooman, C., Josten, E., Hoff, S., Putman, L. & Wildeboer Schut, J.M. (2018) *Als werk weinig opbrengt. Werkende armen in vijf Europese landen en twintig Nederlandse gemeenten*. Den Haag: SCP.

Ter Weel, B., Van der Werff, S., Bennaars, H., Scholte, R. Fijnje, J., Westerveld, M. & Mertens, T. (2018) *De opkomst en groei van de kluseconomie in Nederland*, Amsterdam: SEO.

VGN (2019) *De gehandicaptenzorg in kerngetallen*, https://www.vgn.nl/system/files/2019-09/VGN_infographic_300919_DEF.pdf.

Werff, S. van der & Ter Weel, B. (2020) *Werkenden in de kluseconomie in Nederland*. In: *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt 2019*, Den Haag: CBS/TNO.

Westhof, F., De Ruig, L., & Kerckhaert, A. (2015), *Huishoudens in de rode cijfers 2015. Over schulden van Nederlandse huishoudens en preventiemogelijkheden*, Zoetermeer: Panteia.

Wiersma, J. T. E., Alessie, R. J., Kalwij, A. S., Lusardi, A., & van Rooij, M. C. J. (2019). *Financial fragility: Evidence from Dutch Households*, Preliminary paper.

Wijzer in geldzaken (2019) *Onderzoek financiële goede voornemens*. Den Haag: Wijzer in geldzaken.

Bijlage 2 | Verantwoording

Afbakening en zoekstrategie

Financiële kwetsbaarheid

In deze studie noemen we mensen financieel kwetsbaar als ze meer risico lopen op financiële problemen. Als kenmerken voor financiële kwetsbaarheid gebruiken we:

- leven in armoede;
- moeilijk kunnen rondkomen;
- het hebben van schulden en/of betalingsachterstanden;
- een laag en/of onzeker inkomen hebben;
- niet economisch zelfstandig zijn.

Deze kenmerken zijn de meest voorkomende invullingen van financiële kwetsbaarheid in de bestudeerde literatuur.

Zoekstrategie

Bij de selectie van studies hebben we gezocht naar studies op gebied van:

- persoonlijke factoren;
- werk en inkomen;
- gezondheid en beperkingen.

Hierbij hebben we studies geïnccludeerd waar armoede, moeite met rondkomen, schulden, betalingsachterstanden, een laag inkomen, inkomensonzekerheid of economische zelfstandigheid aan de orde komen.

Daarnaast hebben we de volgende in- en exclusiecriteria gehanteerd:

- studies in de periode 2014-2020 zijn geïnccludeerd;
- alleen studies die betrekking hebben op de Nederlandse situatie zijn geïnccludeerd;
- studies die betrekking hebben op jongeren, zijn niet meegenomen.

We hebben ook gezocht via Google Scholar en via referenties in geïnccludeerde studies.

Geraadpleegde experts

We hebben een aantal experts gevraagd naar relevante onderzoeken en artikelen. De volgende experts hebben we benaderd vanwege hun expertise over een specifieke doelgroep:

- Maurice de Greef, hoogleraar leereffecten laagopgeleiden en laaggeletterden;
- Jolanda Douma, onderzoekscoördinator kenniscentrum LvB;
- Nynke Hagenbeek, directeur WomenInc.

Daarnaast hebben we mensen benaderd vanwege hun specifieke expertise op een domein:

- Paul de Beer, bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen (werk en inkomen);
- Tamara Madern, lector schulden en incasso (financiële problematiek);
- Joris Barendrecht / Daniël Toebes, lederIn (gezondheid en beperkingen).

Aantal studies

We hebben in totaal 42 studies opgenomen verdeeld over de volgende terreinen en doelgroepen:

Terrein/ doelgroep	Aantal studies
Persoonlijke factoren	10
Werkenden en werkgevers	14
Chronisch zieken en beperkten	5
Laaggeletterden*	4
Migranten*	9

* We hebben migranten en laaggeletterden als specifieke doelgroep benoemd, omdat we hier relatief veel studies over zijn tegengekomen.

Wijzer in geldzaken

Wijzer in geldzaken

Postbus 20201
2500 EE Den Haag
info@wijzeringeldzaken.nl
www.wijzeringeldzaken.nl

 @wijzeringeld
 [linkedin.com/company/wijzer-in-geldzaken](https://www.linkedin.com/company/wijzer-in-geldzaken)

Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting

Postbus 19250
3501 DG Utrecht
info@nibud.nl
www.nibud.nl

 @Nibud
 [linkedin.com/company/nibud](https://www.linkedin.com/company/nibud)

Auteurs: Cora van Horssen en Dörthe Kunkel